

In december 2012 heeft het Gemeentemuseum Den Haag haar belangrijke glascollectie kunnen uitbreiden met twee bijzondere glazen. De drinkschaal en het vaasje zijn vervaardigd in een van de meest geraffineerde versieringstechnieken van glas, waarbij rechte en spiraalvormig gewonden witte draden met elkaar zijn versmolten en tot een voorwerp zijn geblazen. Van oudsher wordt dit filigraanglas genoemd. Beide voorwerpen illustreren bij uitstek het hoge niveau van vakmanschap dat Venetiaanse glasblazers in de 16de eeuw hebben bereikt. Filigraanglas van deze verfijning is nauwelijks aanwezig in Nederlandse openbare verzamelingen. De glazen vormen een onmisbare aanvulling op de collectie oud en modern filigraanglas van het museum.

Venetiaans vakmanschap

16de-eeuws filigraanglas voor Gemeentemuseum Den Haag

Een drinkschaal op hoge voet wordt ook wel *tazza* genoemd. *Tazza's* werden daadwerkelijk gebruikt: op Italiaanse schilderijen is te zien hoe men er ondanks de geringe diepte van de wijde schaal wijn uit drinkt. Een uiterste concentratie en veel oefening was daarvoor vereist en dit gold als bewijs van een goede opvoeding. De verfijning van de filigraanversiering van de aangekochte *tazza* wordt bevestigd door een telling van het aantal draden: voor de vervaardiging zijn in totaal 67 staafjes, afwisselend 33 *a fili* (met rechte witte draad) en 34 *a retortoli* (met meerdere spiralende draden) zorgvuldig geprepareerd, versmolten en tot drie onderdelen geblazen: voet, stam en kelk. Deze zijn met schijven van doorzichtig glas op elkaar bevestigd.

Technisch gezien was deze *tour de force* in de 16de eeuw alleen door Venetiaanse glasblazers mogelijk. Het vroegst bekende privilege voor het vervaardigen van filigraanglas is in 1527 aan twee Venetiaanse glasblazers uit Murano gegund. Tot in de 18de eeuw hebben glasblazers in Murano op ongekend hoog

Vaasje

Venetië, 1550-1600

Helder kleurloos en opaak wit filigraanglas *a retortoli*

H 18,5 ø 7,8 cm

Drinkschaal op hoge voet of tazza

Venetië of Nederlanden, *façon de Venise*

1575-1600. Helder kleurloos en opaak wit filigraanglas *a fili* en *a retortoli*, H 10,3 ø 18,8 cm

Bijdrage: € 17.250 uit het Jaap en Joanna van der Lee-Boersfonds

GEMEENTEMUSEUM, DEN HAAG

De drinkschaal en het vaasje van filigraanglas zijn verworven met steun van het Jaap en Joanna van der Lee-Boersfonds van de Vereniging Rembrandt

niveau filigraanglas vervaardigd. De kostbare glazen werden in heel Europa verhandeld.

Ondernemingsgezinde glasblazers verlieten Venetië om elders een glashuis op te richten. Dit gebeurde ondanks de hoge straffen op het onthullen van de Venetiaanse glasgeheimen. De vaklieden vestigden zich onder andere in de Nederlanden (Antwerpen, Middelburg en Amsterdam) en daarom is niet helemaal uit te sluiten dat de drinkschaal hier *à la façon de Venise* is vervaardigd. Een nauwelijks zichtbare onvolkomenheid in de volgorde van draden kan daarop wijzen: de afwisseling van staafjes met een rechte draad en staafjes met meerdere spirallende draden wordt één keer doorbroken, er ontbreekt als het ware nog een staafje met rechte draad. Dit glas had de vaak aangehaalde strenge kwaliteitscontrole in Venetië waarschijnlijk niet overleefd.

Stilleven met tinnen borden, vlees, druiven en olijven
Anonim
ca. 1600. Olieverf op paneel,
59 x 101 cm
MUSEUM HET PRINSENHOF, DELFT
(Bruikleen Rijksdienst Cultureel Erfgoed)

Giovanni Maggi, *Vaasontwerp uit de Bichierografia, libri Quattro*, Florence 1604

Filigraanglas is betrekkelijk weinig afgebeeld op stillevenen, wat op zich opmerkelijk is, omdat het weer-geven van de draden toch een uitdaging moet zijn geweest voor schilders. Op een anonim Nederlands stilleven met tinnen borden, vlees, druiven en olijven zijn een kelkglas met rechte verticale draden en een drinkschaal op balustervoet met spirallende draden geschilderd. Dit laatste glas heeft nagenoeg dezelfde vorm en versiering als de nieuwe aanwinst. Het is een bewijs dat dergelijke glazen aan het einde van de 16de eeuw in de Nederlanden circuleerden en er mogelijk ook zijn vervaardigd.

Het tweede object dat werd verworven, is een vaasje. Vaasjes uitgevoerd in de filigraantechniek zijn wereldwijd uiterst zeldzaam en niet aanwezig in een Nederlandse openbare collectie. Misschien zijn er minder gemaakt en waren ze extra kwetsbaar: bij gebruik als altaarvaas bijvoorbeeld werden er bloemstelen in gestoken en stond er lang water in – kalkaanslag tast het glas aan. Het nu verworven uiterst elegante exemplaar is ontstaan uit 41 staafjes met spirallende draden. De opeenstapeling van insnoeringen is tijdens het blazen met een tang aangebracht. Vergelijkbare vormen zijn ook te zien op afbeeldingen van een beroemd Venetiaans voorbeeldenboek voor glas uit 1604, de *Bichierografia* van Giovanni Maggi.

ONDERZOEK

De verworven werken zijn afkomstig uit de bijzondere Nederlandse collectie van Henk Germs (1925-2009). Na zijn dood is deze in filigraanglas gespecialiseerde verzameling uiteengevallen en verkocht. Deze verkoop heeft hernieuwd onderzoek geïnitieerd naar de techniek van de vervaardiging van filigraanglas door Kitty Laméris in samenwerking met de glasblazer

Marc Barreda. Zorgvuldige analyse van de verschillende glasdraadstaafjes en de verwerking daarvan tot objecten kan in de toekomst misschien nieuwe aanknopingspunten opleveren voor datering en toeschrijving aan bepaalde productiecentra.

De glascollectie van het Gemeentemuseum behoort tot de belangrijkste in Nederland. Glas geblazen in Venetië, of *façon de Venise* in andere landen, vormt daarvan een belangrijk onderdeel met enkele onbetwiste topstukken, zoals een blauw/wit/rode kom met deksel uit Nevers en een trechterbokaal uit Hall, Tirol. De laatste bokaal, vroeg te dateren door de aanwezigheid van ingekraste namen en data tussen 1564 en 1674, is in 1960 eveneens met steun van de Vereniging Rembrandt aangekocht. De techniek van het filigraanglas is ook goed vertegenwoordigd in de collectie modern glas. Het werk van de Muranese glaskunstenaar Lino Tagliapietra (geb. 1934), bekend van de beroemde vaas 'Ostuni', in 2000 met steun van het bij de Vereniging Rembrandt ondergebrachte Jaap en Joanna van der Lee-Boersfonds verworven, is inmiddels aanmerkelijk uitgebreid met oogverblindende vazen en gondels in kleurrijk filigraan, deels geschonken/deels *promised gift* door het echtpaar Wil en José Roef-van Hest. Ook nu was de aankoop van de drinkschaal en het vaasje niet mogelijk geweest zonder het Jaap en Joanna van der Lee-Boersfonds. Na het overlijden van mr. Jaap van der Lee in 2013 is onlangs zijn complete glascollectie, waaronder een groot aantal hoogtepunten gegraveerd glas, aan het Gemeentemuseum in permanente bruikleen overgedragen ♦

Jet Pijzel-Dommisse
Conservator kunstnijverheid

Literatuur

- J. Pijzel-Dommisse, T.M. Eliëns, *Glinsterend glas, 1500 jaar Europese glaskunst. De collectie van het Gemeentemuseum Den Haag*, Zwolle/Den Haag 2009, pp. 68-76
- K. Laméris, *A collection of filigrana glass*, Amsterdam 2012
- G. Maggi, *Bichierografia, libri Quattro*, Florence 1604 (facsimile uitgave Florence 1977)